

*Прийдун С. В.
к.і.н., асистент кафедри
всесвітньої історії та релігієзнавства
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

ВПЛИВ «ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ» ВІДНОСИН США І РФ НА ГЕОПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНИ

Перемога Заходу у «холодній війні» трансформувала ялтинсько-потсдамську систему міжнародних відносин у постбіполярний світовий порядок із збереженням інституцій, створених напередодні біполярного протистояння між США і СРСР. Очевидно, що такі інституції, зокрема ООН, не відповідали новій геополітичній реальності та поступово втрачали свою дієвість у врегулюванні міжнародних суперечок. Натомість виконання функцій міжнародних безпекових органів перейшло до головного переможця «холодної війни» та єдиної наддержави – США, які, користуючись геополітичною підтримкою союзників у НАТО, протягом 90-х рр. XX ст. забезпечували моноцентризм міжнародної моделі світового порядку.

Період асиметричних конфліктів (війна в Югославії, Афганістані, Іраку), ініційованих США і не завжди санкціонованих РБ ООН, започаткували кризу геополітичної легітимності США як «світового поліцейського». Особливий спротив західноєвропейських союзників викликав намір Вашингтона перенести військовій дії проти терористів на Близький Схід. Іракська кампанія США призвела до найсерйознішої кризи трансатлантичних відносин після завершення «холодної війни».

Ефективність моноцентричної моделі світового порядку знижувалась у міру неможливості Вашингтона забезпечити перехід до мирного життя та недовіри демократичних інституцій в Афганістані та Іраку. Серйозним опонентом status quo в міжнародній політиці виступала Росія, яка після приходу до влади Володимира Путіна, розпочала реалізацію курсу на подолання геополітичних наслідків дезінтеграції СРСР, розглядаючи пострадянський простір виключно як свою сферу впливу. Натомість євроінтеграція посткомуністичних

держав центрально-східної Європи у 2004 р. стала найбільшим в історії розширенням Європейського союзу та створила необхідні умови для міжнародної суб'єктивізації ЄС. Ці процеси призвели до формування геополітичного трикутника США–ЄС–РФ, що унеможливило подальший унілатералізм зовнішньої політики США, а відтак простежуються тенденції трансформації моноцентричної моделі світового порядку до поліцентризму.

Геополітичне зміцнення РФ та ЄС призвело до поразки багатовекторної моделі зовнішньої політики України, яка опинилась в буферній зоні між членами ОДКБ і НАТО. Варто зазначити, що багатовекторність залишалась ефективним інструментарієм міжнародної суб'єктивізації України на початковому етапі, але втрачала дієвість у міру геополітичного зміцнення Росії. Очевидно, що курс на євроатлантичну інтеграцію став ключовим інструментарієм геополітичного зміцнення України та реакцією на посилення тенденції поліцентризму в міжнародних відносинах.

У свою чергу США намагались підтримувати євроатлантичні прагнення України, усвідомлюючи її значення у стримуванні геополітичних амбіцій Кремля. Окрім цього, Вашингтон зберігав вплив на ЄС, особливо завдяки посткомуністичним державам-членам. Однак євроатлантичні прагнення прозахідної помаранчевої команди в Україні не отримали належної підтримки зі сторони ЄС, натомість значно ускладнили відносини з Росією.

На Бухарестському саміті НАТО 2–4 квітня 2008 р. Росія категорично виступила проти приєднання України до Плану дій щодо членства в НАТО – зрештою Франція та Німеччина відмовились підтримати атлантичну інтеграцію України. Це насамперед пояснюється залежністю цих країн від дешевого російського газу та небажанням посилення впливу США в Центрально-Східній Європі завдяки Україні. Натомість у підсумковій декларації НАТО вітався євроатлантичний вибір України і Грузії та констатувалось, що вони стануть членами Альянсу. Проте мова не йшла не лише про конкретні терміни перспективи набуття членства, але й отримання ПДЧ [1]. Питання надання ПДЧ для України і Грузії на Бухарестському саміті стали яскравим свідченням кардинальних змін у міжнародній політиці та окреслили характерні риси поліцентричної моделі світового

порядку, а саме: послаблення геополітичного впливу США, внутрішня фрагментацією всередині ЄС та зміцнення РФ.

Неготовність НАТО надати ПДЧ Україні та Грузії було сприйнято Росією як надання їй карт-бланшу на дії в пострадянських республіках, про що яскраво свідчить російська агресія проти Грузії в серпні 2008 р. [2, с. 221].

Прихід до влади в США адміністрації Б. Обама започаткував новий етап зовнішньої політики Америки, а відтак і еволюції постбіполярної системи міжнародних відносин, на якій не могла не позначитись світова економічна криза. На думку С. Толстова, саме криза 2008 р. стала межею нового перехідного періоду, який можна вважати початковим етапом становлення поліцентричної моделі міжнародних відносин [3, с. 160].

Варто зазначити, що перемога Б. Обама на президентських виборах продемонструвала втому американського суспільства від військових кампаній адміністрації Дж. У. Буша. Одним з ключових пунктів передвиборчої програми 44-го президента Америки було саме завершення військових операцій в Афганістані та Іраку. Таким чином, зовнішня політика США потребувала серйозної корекції. Саме тому адміністрація Б. Обама виступила за розподіл відповідальності щодо міжнародної ситуації зі своїми союзниками та налагодження відносин з Росією. Залучення Москви до вирішення ряду принципових питань (нове скорочення ядерних озброєнь, ядерна програма Ірану, денуклеаризація Корейського півострова, Афганістан і Ірак) повинно було нейтралізувати послаблення військової активності Вашингтона та дозволяло зосередитись на вирішенні внутрішніх проблем.

Нове бачення міжнародної політики адміністрації Б. Обама було презентоване держсекретарем Х. Клінтон у липні 2009 р. у форматі концепції «багатопартнерського світу», що фактично означало визнання геополітичної реальності поліцентризму світового порядку та зближувало позиції Москви і Вашингтона, відносини між якими переживали глибоку кризу, спричинену російською агресією проти Грузії у 2008 р. [4, с. 135–136].

Про необхідність перезавантаження відносин з Росією вперше заявив віцепрезидент США Джо Байден на Мюнхенській безпековій конференції у лютому 2009 р. Офіційний старт нових американсько-

російських відносин відбувся 6 березня 2009 р., коли держсекретар Хілларі Клінтон на початку першої двосторонньої зустрічі з Міністром закордонних справ Росії С. Лавровим подарувала йому символічну кнопку з надписом «перезавантаження» (щоправда, у російському варіанті на ній помилково був надрукований пророчий надпис «перевантаження») [5, с. 98].

Більшість дослідників акцентують увагу на тому, що «перезавантаження» не було повноцінною стратегією США, а скоріше носило характер тактики. Таким чином, налагодження відносин з Москвою не було самоціллю для Вашингтона, а інструментарієм для вирішення основних проблем зовнішньої політики США, зокрема Афганістану, Іраку та Ірану.

Зміна моделі двосторонніх міждержавних відносин США і РФ, в умовах агресивної зовнішньої політики останньої, не могла не позначитись на пострадянських державах, які намагались дистанціюватись від геополітичних проєктів Кремля, спрямованих на реінтеграцію СРСР. У першу чергу це стосується України, яка, окрім економічної кризи, потерпала від перманентного внутрішньополітичного протистояння, зумовленого конституційною реформою. Позиції прихильників євроатлантичної інтеграції у владному політикумі були суттєво послаблені Бухарестським самітом НАТО, де Київ не отримав ПДЧ, та Паризьким самітом ЄС, де Україна не отримала підтвердження перспективи членства. Очевидно, що в поєднанні з цим політика «перезавантаження» викликала серйозне занепокоєння Києва та фактично позбавляла чинного президента В. Ющенка підтримки Заходу.

Усвідомлюючи негативний резонанс «перезавантаження», віцепрезидент США Джозеф Байден під час візиту в Україну запевнив В. Ющенка, що налагодження відносин з РФ не відбуватиметься за рахунок України, а навпаки піде їй на користь. Стосовно негативної позиції РФ щодо євроатлантичного вектора України віцепрезидент США відмітив, що Америка не визнає нічиїх сфер впливу, а тому і права диктувати будь-якій країні, у які альянси їй вступати [6]. Незважаючи на це, реальні дії та геополітичне становище свідчили про протилежне. Як зазначає В. Хандогій, невід'ємною складовою політики «перезавантаження» між Білим домом і Кремлем стала

відмова США від підтримки європейсько-атлантичних прагнень України і Грузії в обмін на допомогу РФ в Афганістані та Ірані [7, с. 712]. Схожої позиції дотримується М. Дорошко, який зазначає, що Україна опинилася на периферії зовнішньополітичних інтересів адміністрації Б. Обама і в березні-квітні 2010 р. «здійснила стрімкий дрейф в обійми «старшого брата» – Росії» [5, с. 99–100]. Найкращим підтвердженням цієї тези є те, що Б. Обама став єдиним президентом США, який не здійснив візиту до незалежної України.

Очевидно, що послаблення геополітичної підтримки євроатлантичних прагнень Києва значно зміцнило позиції РФ, яка активізувала процес залучення України до своїх геополітичних проектів, Митний союз та ЄврАзЕС. Перемога В. Януковича на президентських виборах 2010 р. означала повернення України у російську сферу впливу. Підтвердженням цього стала ліквідація 2 квітня 2010 р. комісії з підготовки вступу України до НАТО. Водночас Київський апеляційний суд заборонив проведення референдуму з питання вступу України до НАТО. Крім цього, 1 липня 2010 р. ВРУ ухвалила Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», у якому наша держава ідентифікувалась як позаблокова європейська держава. Загалом можна констатувати, що цей закон було спрямовано насамперед проти вступу України до НАТО, водночас він заклав основи майбутньої подальшої економічної та політичної інтеграції з Росією.

Таким чином, «перезавантаження» відносин з РФ стало для адміністрації Б. Обама інструментом вирішення геополітичних проблем, пов'язаних з загостренням ситуації на Близькому Сході та Афганістані, та було своєрідним визнанням поліцентризму міжнародного порядку. Одним з ключових аспектів цієї політики стало зниження геополітичної активності США на пострадянському просторі, зокрема послаблення підтримки євроатлантичних прагнень України і Грузії. Це дозволило Москві посилити тиск на пострадянські держави з метою їх залучення до геополітичних проектів, спрямованих на відновлення СРСР. Підтвердженням цьому стала відмова Києва від курсу на членство в НАТО та імітація зближення з ЄС, натомість Харківські угоди 2010 р. з Москвою свідчили про перетворення України на сателіта Кремля.

«Перезавантаження» дозволило США реалізувати подальше скорочення ядерних озброєнь, про що свідчив Договір про СНО-3, підписаний з РФ у 2010 р. Натомість Москві нова політика адміністрації Б. Обами забезпечила зміцнення на Близькому Сході та монополію на геополітичне лідерство на пострадянському просторі. Остаточний крах нової моделі американсько-російських відносин продемонструвала війна в Сирії та російська агресія проти України.

Список використаних джерел

1. Bucharest Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Bucharest on 3 April 2008. URL: https://www.nato.int/cps/us/natohq/official_texts_8443.htm.

2. Прийдун С. В. Трансформація зовнішньої політики України: європейсько-атлантичний аспект (1991–2015) [Текст]: дис... канд. істор. наук: 07.00.02; Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2019. 302 с.

3. Толстов С. В. Еволюція статусу та ролі США і євроатлантичної спільноти в сучасній системі міжнародних відносин. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 4. С. 158–164.

4. Гвоздков С. Ю. Еволюція позиції США щодо інтеграційних проектів Росії на пострадянському просторі (1991–2014 рр.) [Текст]: дис... канд. істор. наук: 07.00.02; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2016. 196 с.

5. Дорошко М. С. Вплив «перезавантаження» американсько-російських відносин на зовнішню політику держав пострадянського простору. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 107(1). С. 97–102.

6. Байден: кращі відносини США–Росія на користь Україні. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/a-49-2009-07-21-voa11-86815942/218570.html>.

7. Хандогій В. Україна–США: 20 років стратегічного партнерства (1996–2016). *Україна дипломатична. Науковий щорічник*. 2016. Вип. 17. С. 708–716.